

ЕКОНОМІКА УКРАЇНИ ПІД ЧАС ВІЙНИ: ПОБАЧИТИ ЗІРКИ ІЗ ДНА КОЛОДЯЗЯ ЛИПЕНЬ 2022

German
Economic
Team

ПІДГОТУВАЛИ:

Гліб Вишлінський, виконавчий директор
Марія Репко, заступниця директора
Юрій Гайдай, старший економіст
Дмитро Горюнов, старший економіст
Олександра Коломієць, к.е.н., старша економістка
Максим Самойлюк, молодший економіст

Дякуємо доктору Андре Гертелю за внесок у звіт «Кандидатство до ЄС» та доктору Стефану фон Крамон-Таубаделю за внесок у звіт «Світовий голод»

Дата:

21 липня 2022 року

ЗМІСТ

1. Вступ	4
2. Зміни щодо військових дій.....	5
3. Економічний розвиток	9
4. Монетарний та фінансовий сектори.....	11
5. Фіскальний сектор	14
6. Спеціальна тема. Кандидатство в ЄС.....	18
7. Спеціальна тема. Велика відбудова	21
8. Спеціальна тема. Голод у світі.....	24

Центр економічної стратегії – незалежний центр досліджень державної політики. Завдання ЦЕС – підтримка реформ в Україні з метою досягнення стійкого економічного зростання країни. Центр робить внесок у розробку стратегії економічного зростання України, здійснює незалежний аналіз найбільш важливих аспектів державної політики, а також працює над посиленням громадської підтримки реформ. Заснований у травні 2015 року.

Наші принципи:

- Економічна свобода (лібералізація, дерегуляція, приватизація)
 - Вільна та чесна конкуренція
 - Менша роль держави за підвищення її ефективності
 - Інформаційна прозорість та свобода слова
 - Верховенство права та захист приватної власності
 - Здорові та стабільні державні фінанси
 - Економіка, що створена на засадах знань.
-

Для більш детальної інформації про ЦЕС просимо звертатися до В'ячеслава Ноздріна, директора з комунікацій (тел.: (044) 492-7970, office@ces.org.ua).

Також запрошуємо відвідати наш сайт www.ces.org.ua та слідкувати за нами у соціальних медіа facebook.com/cesukraine чи twitter.com/ces_ukraine.

Німецька економічна група, що фінансується Федеральним міністерством економіки та енергетики Німеччини, консультує уряди України, Білорусі, Молдови, Грузії та Узбекистану з питань розробки і вдосконалення економічної політики та сталого розвитку економіки. Крім того, в рамках проєктів також працює в інших країнах за обраними темами. Реалізація проєктів доручена консалтинговій фірмі Berlin Economics.

За детальною інформацією звертайтеся до Гарі Полюшкіна, проєктного менеджера в Україні poluschkin@berlin-economics.com.

Думки та висновки з цього дослідження належать їх авторам і не обов'язково репрезентують позицію Центру економічної стратегії та/або організації, яка надає підтримку.

1. ВСТУП

За місяць, що минув, Україна втратила контроль над Луганською областю. Червень поглибив проблеми української економіки і змусив уряд та НБУ у липні вдатися до важких кроків: переставити фіксований курс та попросити у власників єврооблігацій відстрочку по платежах. Продукція металургії та видобуток залізної руди впала на чверть¹ у порівнянні із травнем. Метінвест, найбільша металургійна компанія закрила два з трьох заводів. АрселорМітал Кривий Ріг, інший металургійний гігант, також оцінює можливість зменшення масштабу свого виробництва. Разом металургійні та видобувні компанії до війни робили внесок у ВВП на рівні приблизно 6%, а також додавали мультиплікативний ефект до зростання в інших галузях, а ця втрата для української економіки буде болючою.

Також у червні зросла інфляція, валюта продовжила витікати з країни, а Національний банк спалював в середньому по мільярд доларів на тиждень, однак не зміг домогтися стабілізації готівкового курсу – навіть за високої процентної ставки та активних інтервенцій, гривня послабилася до 37 грн за дол. Врешті Нацбанк був змушений переставити фіксований курс валюти з 29,25 до 36,6 грн за дол, щоб запобігти втраті резервів та усунути дисбаланс між умовами, в яких опинилися експортери та імпортери. Уряд в червні спромігся зібрати податків та власних неподаткових надходжень на суму, яка не перебиває навіть третини поточних місячних видатків бюджету, і врешті республіка запропонував кредиторам погодитися на «standstill» - замороження боргових виплат на два роки. Це зекономить бюджету приблизно 5 млрд дол у 2022-2023, якщо кредитори пристануть на умови Мінфіну.

Наприкінці червня – на початку липня, разом із початком успішної роботи комплексів НІМАРС по російських складах озброєння за лінією фронту, суттєво пришвидшилися темпи надходження міжнародної фінансової допомоги. Перемовини в Туреччині про коридор у Чорному морі з одеських портів дали шанс на часткове відкриття зернового експорту. Це, разом із поверненням податків на імпорт з 1 липня та діями НБУ, може пом'якшити кризу платіжного балансу та зняти частину тиску на валютний курс. А для світу це означатиме зменшення ймовірності продовольчої кризи, якій у цьому дослідженні ми присвятили окремий розділ «Голод у світі».

Одна з найгучніших економічних подій міжнародного рівня – конференція в швейцарському місті Лугано була присвячена поствоєнному відновленню України. Українська влада презентувала там План відновлення України вартістю у сотні мільярдів доларів. Та з боку партнерів навіть обіцянок фінансування відповідного розміру поки що немає. Виглядає, що, крім власне джерела фінансових ресурсів, проблемою буде координація між донорами. Водночас триває війна, невизначеності не стало менше, і часом здається, що українці намагаються «побачити зірки із дна колодезя». Директор ЦЕС побував на конференції та пропонує свій погляд на дискусію у розділі «Велика відбудова».

Але найбільша новина, яка висвітлена теж в окремому розділі цього щомісячного огляду, це те, що 23 червня 2022 року Україна рішенням Європейської Ради отримала статус кандидата в члени Європейського Союзу. Геополітично цей крок важко переоцінити – він означає, що і Україна, і ЄС остаточно визначилися, частиною якого світу Україні бути. Та для того, щоб рухатися вперед обраним шляхом, Україна має виконати важливі завдання з імплементації реформ, в основному в площині правладдя. Для цього щомісячного огляду ми попросили додати розділ у дослідження німецького

¹ https://gmk.center/posts/letnij-spad-pochemu-sokrashhajut-rabotu-ukrainskie-metallurgi-i-gornyaki/?fbclid=IwAR0FeldFkeI4EArZvQ0OB86D18ggNf8EpXtxuJtdP1Vc816q_PC1aISGFVQ

дослідника, доктора Андре Хертеля, асоційованого партнера Німецького інституту міжнародних справ і питань безпеки (SWP), який представив свій погляд на перспективу України в ЄС.

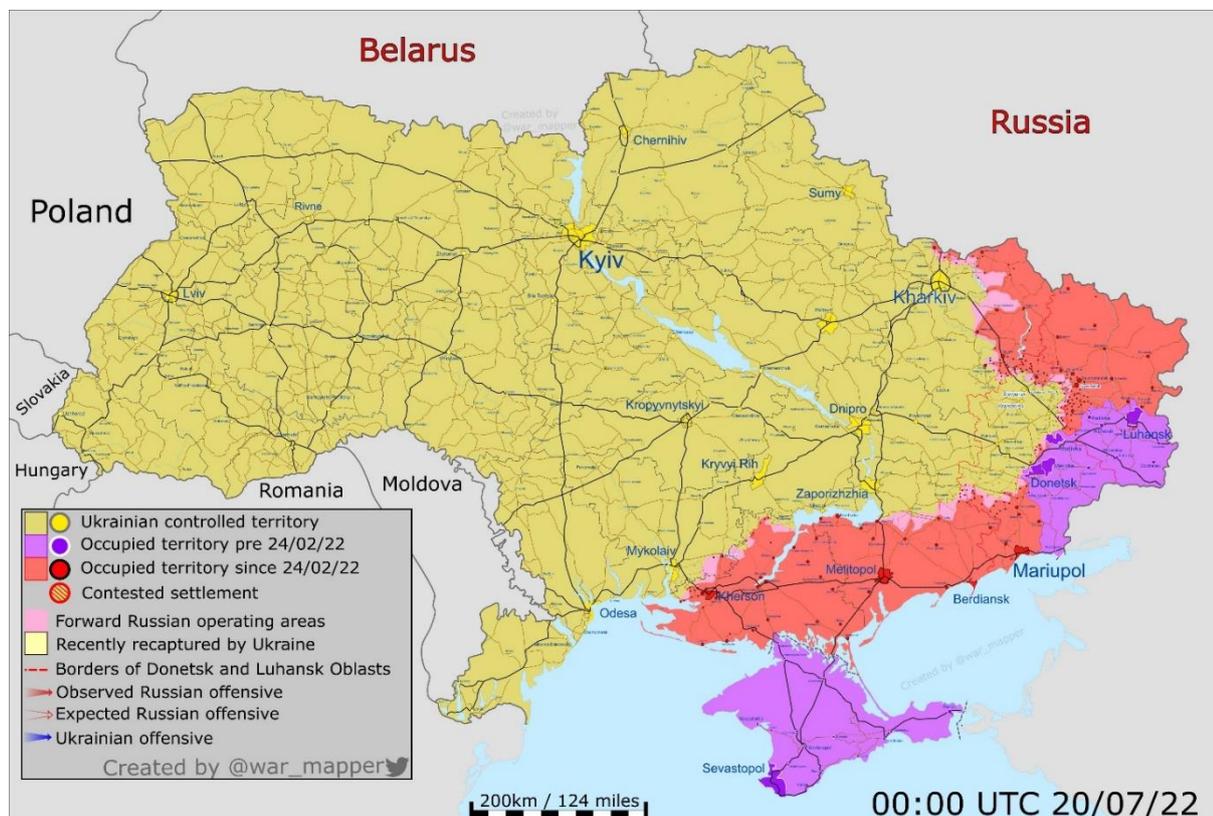
2. ЗМІНИ ЩОДО ВІЙСЬКОВИХ ДІЙ

Після тижнів запеклого українського спротиву, російські війська змогли захопити Северодонецьк та Лисичанськ, останні великі міста у Луганській області, що досі перебували під українським контролем. Українські війська у цьому районі змогли уникнути оточення та відступити на нові оборонні рубежі по лінії Сіверськ-Бахмут. Неспроможність росіян оточити та знищити значну частину українських військ у Луганській області означає, що ця перемога, ймовірно, стане для них пірровою, оскільки українське командування зберегло свої найбільш загартовані підрозділи.

Триває війна на виснаження, і станом на зараз жодна сторона не має достатньо сил для того, щоб суттєво схилити терези на свій бік. Українські війська продовжують тиснути росіян у Херсонській та Запорізькій областях, повільно, але невпинно звільнюючи село за селом. Після тривалого вогневого ураження російських військ на острові Зміїному, Збройні сили України примусили росіян покинути острів, що послаблює, але не знімає морську блокаду України, загроза якої зберігатиметься доти, доки в Севастополі безпечно базуватиметься Чорноморський флот РФ.

Зберігається напруга на північному кордоні з Білоруссю, оскільки Лукашенко та його посіпаки сигналізують про готовність розширити свою участь у цій війні та віддати білоруській армії наказ перетнути український кордон. І хоч більшість воєнних аналітиків погоджуються, що білоруське ударне угруповання наразі не створене, українське командування мусить тримати на північних кордонах значні резерви як пересторогу.

Рис. 1. Російське вторгнення станом на 20 липня 2022 року

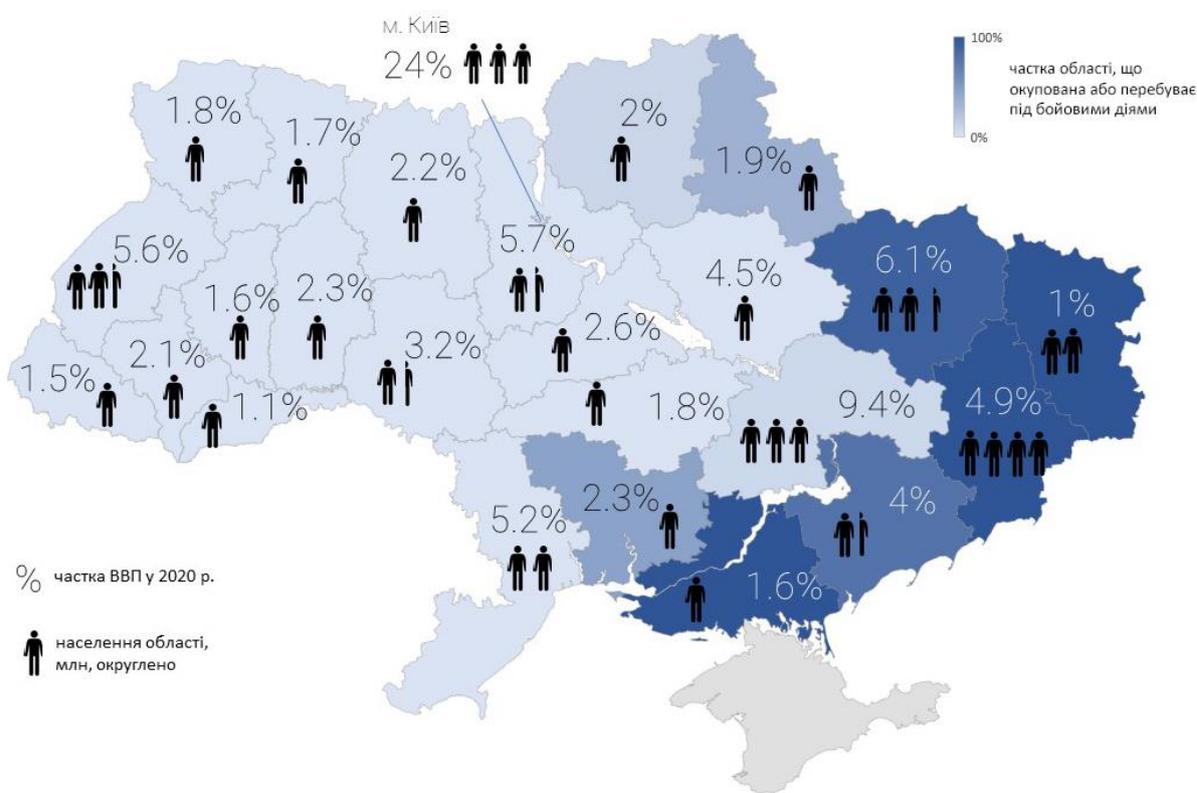
Джерело: @war_mapper на основі інформації з відкритих джерел

Станом на 7 липня 2022 року, 21% території України тимчасово окуповано, оточено або перебуває під бойовими діями.² Донецька, Луганська і Херсонська області майже повністю окуповані або є місцем боїв. В цих трьох областях до 24 лютого 2022 року мешкало близько 12% населення України, до 2014 року — 21%. Інші регіони зазнали часткової окупації та руйнувань.

З точки зору економічних втрат, захоплені і оточені громади виробляли приблизно 19% довоєнного українського ВВП.³ Частка населення, яке до початку повномасштабного вторгнення проживало на цих територіях, складала – 27,8%.

Найбільших втрат економіка зазнала через бойові дії та окупацію Харківської (другий за обсягом валовий регіональний продукт з 24 регіонів, без врахування Києва) та Донецької областей (відповідно, шостий). Вони разом склали 12% українського ВВП.

Рис 2. Питома вага регіонів за населенням та часткою у ВВП

Джерело: Державна служба статистика, Міністерство з питань реінтеграції тимчасово окупованих територій

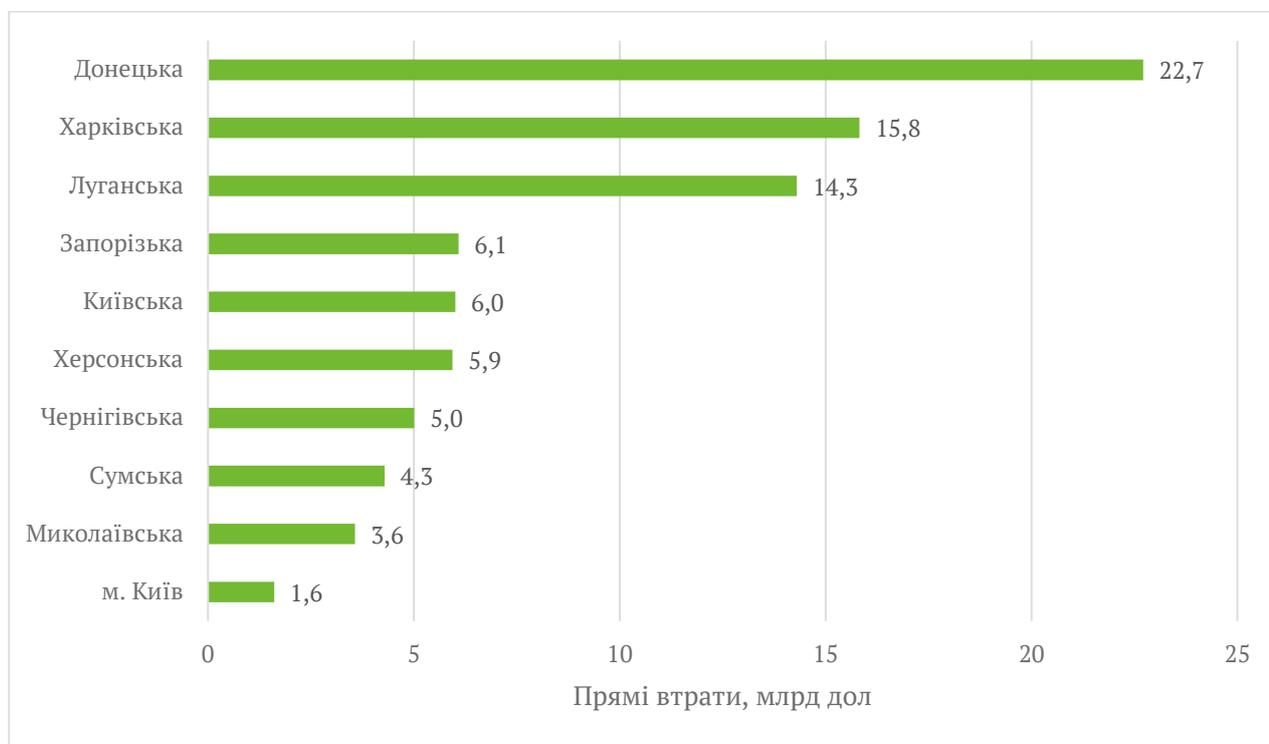
Збитки. Оцінка прямих збитків України від війни перестала зростати та, навпаки, навіть скоротилася до 95,5 млрд дол. Окуповані території до розрахунку не входять (крім активів, щодо яких є точні дані про пошкодження або руйнування). Це скорочення відбулось завдяки уточненню даних від військово-цивільних адміністрацій про руйнування житла (раніше ці втрати оцінювались непрямим способом), перерахунку втрат частково зруйнованих промислових підприємств та ще через низку більш тонких

² Актуальний перелік громад у районах бойових дій, на тимчасово окупованих та оточених територіях. <https://decentralization.gov.ua/news/15173>

³ Валовий регіональний продукт 2019. https://web.archive.org/web/20210506154051/http://www.ukrstat.gov.ua/druk/publicat/kat_u/publ2_u.htm

змін у методології обрахунків. Найбільші статті втрат – житлова нерухомість, інфраструктура та активи підприємств. Вперше вдалось поррахувати географічних розріз збитків. Так чи інакше постраждали всі області, крім Чернівецької.

Рис. 3. Регіони, які найбільше постраждали

Джерело: Проект «Росія заплатить», розрахунки Центру економічної стратегії. Вказано лише 10 найбільш постраждалих регіонів, що на них припадає 97% загальної суми прямих збитків, за якими ідентифіковано регіон. Це, своєю чергою, становить 92% від загальної суми прямих втрат.

Непрямі втрати оцінені іще в 126,8 млрд дол. Це втрата доходів та додаткові витрати за припущення, що відновлення триватиме 21 місяць. Якщо відновлення затягнеться, сума оцінки втрат зросте.

Найбільші непрямі втрати понесли різні галузі продуктивного сектору – промисловість, сільське господарство та торгівля, а також енергетика. Також чималих непрямих втрат зазнав сектор соціального захисту (оскільки війна збільшила соціальне навантаження), тоді як фізичні (прямі) збитки в цьому секторі незначні.

Оціночна сума потреб для відбудови зруйнованих/пошкоджених активів та відновлення їх роботи становить 165,1 млрд дол та складається з відновлення активів та відновлення діяльності⁴.

⁴ Перший компонент розраховується як сума прямих втрат, скоригована на можливе зростання цін та принцип Build Back Better. Цей принцип передбачає, що активи будуть відбудовуватись не такими самими, а з врахуванням новітніх вимог щодо безпеки, енергоефективності, інклюзивності тощо. Другий компонент складається з повної суми додаткових витрат та потреб на поповнення робочого капіталу для відновлення втрачених обсягів діяльності.

Таблиця 1. Втрати та потреби у відновленні

Тип майна	Прямі втрати, млрд дол.	Непрямі втрати, млрд дол.	Потреби у відновленні, млрд дол.
Житлові будівлі	36,8	2,7	57,9
Інфраструктура	31,3	17,7	41,8
АПК та земельні ресурси	4,3	23,4	17,5
Активи підприємств, про- мисловість	8,0	28,7	17,0
Соціальний захист	0,2	6,4	6,6
Транспорт	2,3	0,2	4,6
Освіта	3,5	2,1	4,4
Торгівля	2,1	23,3	3,9
Енергетика	1,8	11,6	3,5
Охорона здоров'я	1,5	2,7	2,3
Житлово-комунальне гос- подарство	1,3	2,3	1,7
Культура, туризм, спорт	0,7	4,3	1,6
Адміністративні будівлі	0,9	0,1	1,3
Цифрова інфраструктура	0,6	1,1	1,0
Фінансовий сектор	0,02	0,2	0,02
Разом	95,5	126,8	165,1

Джерело: Проєкт «Росія заплатить»

3. ЕКОНОМІЧНИЙ РОЗВИТОК

Економічна активність продовжує відновлюватись. За результатами опитування⁵, проведеного Американською торгівельною палатою (АСС) серед своїх членів за підсумками 120 днів війни, повноцінно функціонували 60% компаній (порівняно з 50% за підсумками 100 днів, але за даними опитування, здійсненого Європейською бізнес-асоціацією, ЕВА). Ще 34% працюють частково, 5% призупинили діяльність, і лише 1% – повністю припинили. 57% компаній платять повну зарплату і роблять додаткові виплати, ще 25% просто платять повну зарплату. Крім того, 16% скоротили зарплату, а 2% не можуть платити взагалі. В цьому році планує продовжувати діяльність 95% опитаних компаній, в наступному – 70%.

Падіння ВВП у 2022 році очікується мінімум на третину. З таким економічним прогнозом погоджуються Кабінет Міністрів, Національний банк та комерційні банки. Світовий банк дає більш песимістичну оцінку. В міжнародній фінансовій інституції вважають, що українська економіка цього року скоротиться на 45%. Нагадаємо, що, за даними Держстату, в першому кварталі ВВП скоротився на 15%. За попередніми даними Нацбанку, в другому кварталі падіння становило 40%

Металургія. Після відновлення в попередні місяці та червні, галузь відкотилась назад. Червень приніс позитивні новини про роботу активів «Метінвеста», групи DCH та ArcelorMittal. Але з 1 липня «Метінвест» зупинив два з трьох гірничо-збагачувальних комбінатів у Кривому Розі. Цьому передувало підвищення «Укрзалізницею» на 70% тарифів на вантажні перевезення. В залізничній компанії не вважають це причиною зупинки, та й самі менеджери металургійних активів Ріната Ахметова не говорили про це. Але згодом про можливе скорочення виробництва та зарплат, а то й про повну зупинку заговорили в «ArcelorMittal Кривий Ріг», і цього разу причиною назвали саме підвищення тарифів.

Енергетика та пальне. Дефіцит пального наразі зберігається, але він вже не такий гострий, як раніше. Україна налагодила поставки з країн не лише Східної, а й Західної Європи. Щоденно кордон перетинають близько 300 автомобільних цистерн з паливом. Мережі АЗС поступово підвищують та навіть скасовують добові квоти відпуску. Ціни виросли ще на 21,4% до попереднього місяця (після подібного зростання в травні) та на 90,9% порівняно з попереднім червнем, і можуть ще вирости. Наприкінці червня Рада фінансової стабільності, яка складається з керівників Національного банку та Міністерства фінансів, рекомендувала повернути оподаткування пального.

Тим часом Україна відкриває для себе експортний ринок ЄС – ринок електроенергії. Це стало можливим завдяки вступу до ENTSO-E в березні. В червні європейські оператори дозволили оператору магістральних мереж «Укренерго» розширити експорт до Європи (на додачу до експорту до Польщі ДТЕКом та до Молдови «Енергоатомом»). 30 червня стартував комерційний експорт до Румунії, 7 липня – до Словаччини, очікується також початок експорту до Угорщини. Окрім приватних компаній, у відповідних аукціонах на розподіл квот брали участь також державні «Енергоатом» та «Укргідроенерго». Наразі потужність експорту складає лише близько 150 МВт. Технічно Україна вже

⁵ За результатами останнього опитування Американської торгівельної палати в Україні, 95% компаній-членів АСС планують продовжити діяльність в Україні в III-IV кварталах 2022 року.

<https://chamber.ua/ua/news/95-kompaniy-chleniv-palaty-planuiut-prodovzhyty-diialnist-v-ukraini-v-3-4-kvartalakh-2022-roku-rezultaty-ostannoho-opytuvannia-amerykanskoj-torhovelnoi-palaty-v-ukraini/>

зараз готова експортувати 1,69 ГВт, після певних модернізацій системи – 4-5 ГВт, вважають в Міненерго.

Сільське господарство. Україна завершила посівну на рівні 84% від минулорічної площі і майже одночасно почала збір врожаю озимих. Це вивело на перший план проблему дефіциту потужностей для зберігання. Україна мала елеватори загальною ємністю 75 млн тонн, з яких елеватори ємністю 10 млн тонн нині зруйновані, пошкоджені або недоступні через окупацію. Врожай очікується на рівні 69 млн тонн, що історично є середнім показником (навіть в мирні часи бувало й менше); крім того, продано не весь попередній врожай. Тож восени дефіцит складів може скласти 10–15 млн тонн.

Обговорюються такі можливі варіанти вирішення цієї проблеми. По-перше, будівництво зерносховищ в європейських державах, недалеко від кордону. Насамперед – у Польщі, яка готова перевалити близько третини необхідних обсягів. У довгостроковій перспективі може йтись навіть про будівництво ширококоліїної залізниці до Гданська (порт на березі Балтійського моря).

По-друге, використання мобільних тимчасових сховищ. Очікується, що перші такі сховища надійдуть від держав-партнерів вже найближчим часом. Виробляють їх і в Україні. По-третє, використання нестандартних шляхів (через Молдову, Румунію, річкові перевезення по Дунаю тощо).

Тим часом економісти підраховали⁶, скільки втратило сільське господарство від російської агресії. Прямі втрати склали 4,3 млрд дол. З них половина припадає на пошкодження угідь та неможливість зібрати врожай в зоні бойових дій. Інші втрати – техніка, будівлі, готова продукція та інші матеріальні цінності (паливо, добрива тощо).

Непрямі втрати, на відміну від більшості інших секторів, у сільському господарстві набагато більші за прямі – 23,3 млрд дол. З цієї суми приблизно половина (11,9 млрд дол) припадає на здешевлення продукції на внутрішньому ринку – у зв'язку з накопиченням продукції через блокаду торговельних портів (Україна виробляє в рази більше зернових та олійних, ніж споживає, а потужності для зберігання обмежені). Серед інших факторів – скорочення виробництва та підвищення собівартості. Загалом сума потреб на відновлення сільського господарства оцінюється в 17,4 млрд дол.

Зовнішній сектор. Завдяки низці кроків у напрямку збільшення сухопутних поставок, експорт продовжує поступово зростати. За даними Державної служби статистики та Державно митної служби, у червні товарний експорт склав 3,2 млрд дол., що на 9% більше порівняно з травнем (2,9 млрд дол.). При цьому, завдяки подальшому ослабленню обмежень та відновленню споживчого попиту, імпорту продовжував зростати ще швидше. В червні він склав 4,8 млрд дол., що на 29% більше порівняно з травнем (3,7 млрд дол.). Після відновлення з 1 липня ввізних мит та ПДВ на імпорту, що здійснюється підприємцями на спрощеній системі оподаткування, можна очікувати вирівнювання темпів зростання експорту та імпорту.

⁶ KSE Institute спільно з Мінагрополітики підготували «Огляд збитків від війни в сільському господарстві України» <https://minagro.gov.ua/news/kse-institute-spilno-z-minagropolitiki-pidgotuvali-oglyad-zbitkiv-vid-vijni-v-silskomu-gospodarstvi-ukrayini>

Рис. 4. Дефіцит торгового балансу розширився у травні, млрд дол

Джерело: Національний банк України

За даними Національного банку, в травні торгівельний дефіцит збільшився приблизно вдвічі – з 1,1 млрд дол. у квітні до 2,1 млрд дол. Поки що погіршення торгівельного балансу вдається компенсувати іншими надходженнями валюти (оплата праці (1,2 млрд дол.) та вторинні доходи – гранти та гуманітарна допомога (1,5 млрд дол.)), але навіть за цих умов профіцит поточного рахунку в травні скоротився майже до нуля (лише 132 млн дол.).

За фінансовим рахунком продовжується серйозний відтік коштів – по торгових кредитах (1,3 млрд дол.) та у готівці поза банками (1,5 млрд дол.). Загалом зведений платіжний баланс у травні є дефіцитним на суму -1,9 млрд дол. Саме стільки склало місячне скорочення резервів НБУ. Хоча червневої статистики наразі немає, динаміка скорочення резервів у червні залишається різкою – 2,3 млрд дол. за місяць. Тож ситуація із травня не покращилася.

4. МОНЕТАРНИЙ ТА ФІНАНСОВИЙ СЕКТОРИ

Інфляція продовжує розганятися, передусім внаслідок впливу повномасштабної війни. Споживча інфляція зростає з 18,0% у травні до 21,5% у червні (у річному вимірі), найбільше подорожчали продовольчі товари (+27,7% рік до року), здебільшого через зростання цін на овочі (+88,8%) та транспорт (+42,4%), головним чином, через здорожчання пального та мастил (+90,9%). У місячному вимірі споживчі ціни зросли на 3,1% у червні (проти 2,7% у травні).

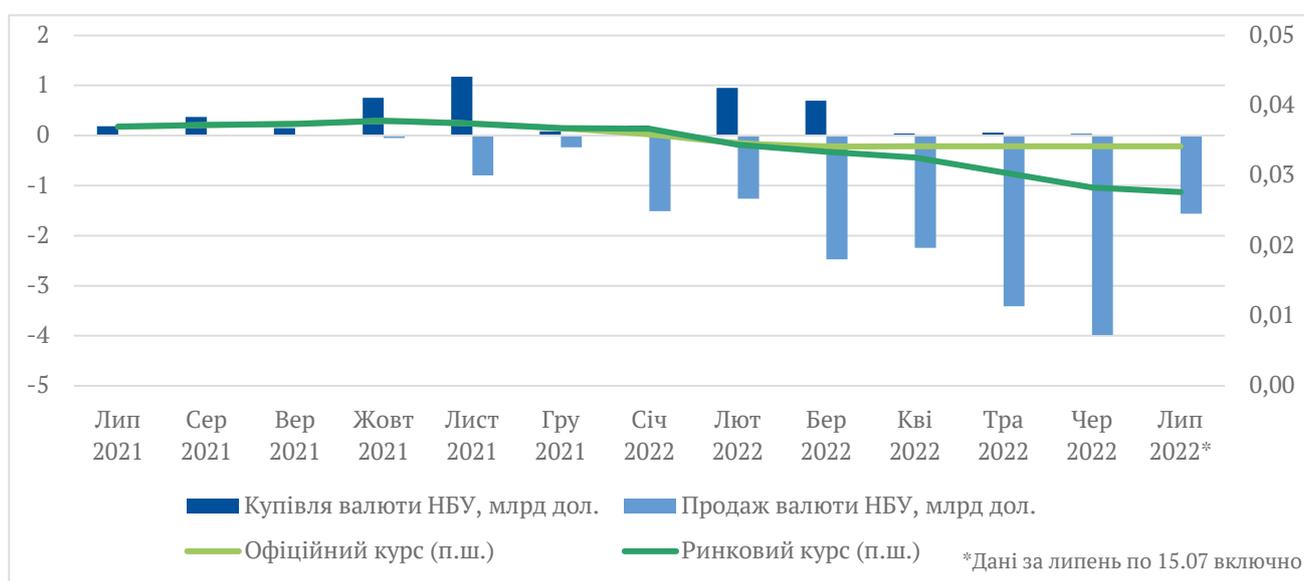
Продовжує слабшати гривня. 15 червня курс долара на готівковому ринку становив 35,4–35,6 грн/дол, 15 липня – 37,4–37,5 грн/дол. НБУ довго не відмовлявся від фіксованого офіційного курсу та зберігав його на рівні 29,25 грн/дол. Для підтримки рівня курсу НБУ був змушений продати у червні 4 млрд дол. у рамках валютних інтервенцій – в середньому по мільярду доларів на тиждень. Це зумовлено

високим попитом на валюту, зокрема через розрахунки українських біженців за кордоном, і зростанням імпорту.

Вагомі обсяги надходження іноземної допомоги до України дозволили пом'якшити скорочення резервів. В країну надійшло 3,8 млрд дол. кредитів та грантів за підсумками червня, тому незважаючи на інтервенції, валові міжнародні резерви скоротилися на 2,3 млрд дол., або на 9%.

Таке становище не було стійким: за поточного рівня скорочення резервів їх вистачило би не більше, ніж на 10 місяців. Відповідно, 21 липня Національний Банк оголосив про коригування офіційного курсу, піднявши його до 36,57 грн/дол. Це рішення має послабити необхідність інтервенцій НБУ на валютному ринку, зробити український експорт більш конкурентоспроможним та зрівняє умови валютних операцій для різних категорій населення та бізнесу. Менше з тим, товари критичного імпорту, які купували за зниженим курсом до цього рішення, для українців (та для бюджету) стануть дорожчими, і інфляція, ймовірно, прискориться.

Рис. 5. Валютні інтервенції НБУ, млрд дол., та офіційний та ринковий курси дол/грн

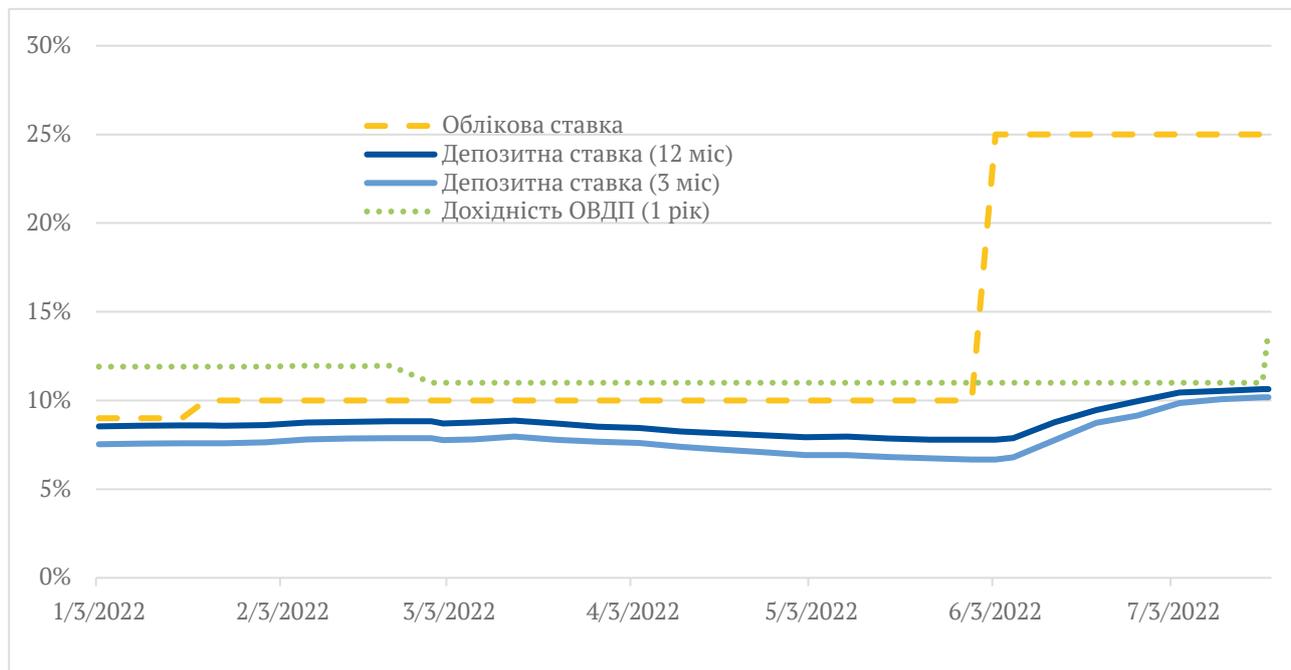
Джерело: НБУ

Наразі після підвищення курсу можна очікувати зменшення попиту на валюту та, відповідно, зменшення тиску на НБУ. Додатковий позитивний фактор для цього - повернення податків на імпорт, що були скасовані на початку війни. З 1 липня відновлено дію ввізних мит, оподаткування ПДВ імпортних операцій, що здійснюються підприємцями на спрощеній системі, а також оподаткування ПДВ, акцизом та митом операцій із ввезення автомобілів фізичними особами.

Банківський сектор останні тижні адаптує свою діяльність до роботи за високої облікової ставки Національного банку України. Банки поступово скорочують обсяги рефінансування, яке вони отримують у НБУ, внаслідок його суттєвого здорожчання. Середні ставки за депозитами населення зросли на 2,5–3% від моменту підвищення облікової ставки; обсяг гривневих депозитів у червні збільшився на 28 млрд гривень.

Найбільше депозитні ставки підвищують банки, які є залежними від рефінансування НБУ, у спробах замістити його грошима від вкладників.

Рис. 6. Рівень облікової ставки НБУ, ставок за споживчими депозитами у гривні (12 міс. та 3 міс.) та середньозважений рівень доходності гривневих ОВДП, %

Джерело: НБУ, minfin.com.ua

Зараз до факторів, до яких банкам доведеться адаптуватися, додається іще курсовий: адже саме українські банки отримували різницю між фіксованим та ринковим курсом, коли купували валюту в експортерів за курсом 29,25 та продавали на внутрішньому валютному ринку за курсом 34-36 грн/дол в різні періоди. Ця частина доходів банків суттєво зменшиться – до нового витка девальвації, якщо він буде.

За останній місяць жоден новий банк не визнали неплатоспроможним, однак серйозні проблеми виникли у «Форвард Банку» (кінцевий бенефіціар – громадянин РФ), майно якого арештувала Служба безпеки України. Можна очікувати, що у зв'язку з цим НБУ віднесе банк до категорії проблемних чи неплатоспроможних.

5. ФІСКАЛЬНИЙ СЕКТОР

На момент підготовки цього звіту були доступні лише попередні дані Державної казначейської служби про податкові надходження за червень, опубліковані Міністерством фінансів та обмежені описом основних джерел бюджетних надходжень.

Таблиця 2. Доступні дані щодо податкових надходжень до державного бюджету, млрд грн

	Кві.22	Тра.22	Чер.22	% до Тра.22	% до Чер.22 ⁷
Внутрішній ПДВ	15,6	18,3	11,7	63,9%	89,2%
<i>Внутрішній ПДВ сплачений</i>	15,6	18,3	21,2	115,8%	76,5%
<i>Внутрішній ПДВ відшкодований</i>	0	0	-9,5	-	65,2%
ПДВ на імпорт	7,9	8,8	11,9	135,2%	33,8%
Акцизи на внутрішнє в-во	1,9	4,0	н/д	-	-
Акцизи на імпорт	4,2	4,0	8,6 ⁸	107,5%	51,2%
Всього податки на споживання	29,6	35	32,2	92,0%	49,5%
Податок на прибуток підприємств	5,8	19,6	3,1	15,8%	53,8%
Податок на доходи фізичних осіб (ПДФО)	9,7	11,1	12,6	113,5%	83,8%
Всього податки на доходи/прибуток	15,5	30,7	15,7	51,1%	75,5%
Рента за користування надрами	6,8	11,7	2,8	23,9%	55,7%
Податки на міжнародну торгівлю	0,4	0,6	н/д	-	-
Сукупні податкові надходження	52,3	79,3	50,7	63,9%	53,5%
Власні неподаткові надходження	8,9	11,9	18,8	157,7%	42,3%
Сукупні власні доходи	61,8	91,6	69,5	75,9%	49,4%
<i>у відсотках від видатків</i>	35,2%	40,6%	27,9%		
Грантове фінансування	21,8	15,9	38	239,4%	24112%
Сукупні видатки	175,7	225,5	248,7	110,3%	164,8%
Дефіцит (+)/Профіцит (-)	92,0	118,0	141,2	119,7%	-

Джерело: Державна казначейська служба

Надходження від податків на споживання, а особливо – ПДВ, показали добре зростання відносно попереднього місяця. ПДВ на імпорт зріс на 35,2%, ПДВ на внутрішні товари та послуги додав 15,8%.

⁷ З урахуванням індексу споживчої інфляції за 12 місяців

⁸ На час підготовки звіту були доступні дані лише про сукупний обсяг надходжень від акцизів.

Однак відновлення відшкодування ПДВ (9,5 млрд грн виплачено у червні) нівелювало цей ріст. Відтак сальдо надходжень від податків на споживання знизилося за місяць на 8%, а до червня 2021-го року, з поправкою на інфляцію, надходження від ПДВ та акцизів зменшилися на 50,5%.

Співвідношення обсягу відшкодування ПДВ до обсягів його сплати за товари і послуги, виготовлені та надані в Україні, приблизно відповідає довоєнному рівню. Водночас накопичена потенційна заборгованість держави з відшкодування ПДВ за березень-травень 2022 року, за нашими оцінками, може сягати 25 млрд грн.

Навіть у разі часткової реєстрації відповідних податкових накладних, це створюватиме додаткове навантаження на бюджет у найближчі місяці. Наскільки нам відомо, Державна податкова служба планує забезпечити здійснення відшкодувань за податковим кредитом, накопиченим за березень-травень.

У зв'язку з відновленням оподаткування імпорту з 1 липня, а саме – повернення ввізних мит, а також відновлення оподаткування ПДВ імпорту, що здійснюється підприємцями на спрощеній системі оподаткування, слід очікувати зростання надходжень до бюджету. З урахуванням поточного рівня споживчого попиту, приріст надходжень може скласти 5–9 млрд грн на місяць, починаючи з липня.

Значне коливання надходжень від ренти за користування надрами може пояснюватися частковими авансами у травні, а також дозволом для газовидобувних компаній сплачувати ренту лише за реалізований (спожитий) газ.

Зростання надходжень від ПДФО до державного бюджету (+13,5% до травня, 84% від червня 2021 року), з поправкою на інфляцію, пояснюється значним зростанням суми виплат грошового забезпечення, винагород та компенсацій військовим та членам сімей загиблих.

У 2022 році 64% ПДФО спрямовується до бюджетів громад, де розташовані компанії, їхні відокремлені підрозділи, або нерухомість/виробничі активи (40% для м. Києва). Кошти від ПДФО становлять більше половини доходів бюджетів ОТГ.

І хоча, згідно з п. 168.5 Податкового кодексу, суми ПДФО, утримані з грошового забезпечення та інших виплат військовим, спрямовуються виключно на виплату рівноцінної та повної компенсації втрат доходів, тобто виплачуються військовим разом із грошовим забезпеченням, – такі виплати здійснюються за рахунок коштів державного бюджету, з якого фінансуються видатки на оборону.

Таким чином, місцеві громади, де розташовані військові підрозділи, отримали «несподіване» додаткове істотне джерело фінансування у обсязі 11,5% (64% від 18%) від бюджетних витрат на відповідне грошове забезпечення, які за п'ять місяців цього року були майже у 8 разів більшими, ніж минулого.

Як наслідок, у травні 2022 року надходження ПДФО до місцевих бюджетів склали 20,8 млрд грн – на 32% більше, ніж у травні 2021⁹. На наш погляд, це слугує певним компенсатором втрат надходжень територіальних громад, близьких до фронту, внаслідок бойових дій.

Незважаючи на підвищення облікової ставки НБУ до 25% ще 2 червня, Міністерство фінансів тривалий час не підвищувало ставки за військовими облігаціями та намагалося залучати кошти у гривні під 9,5–

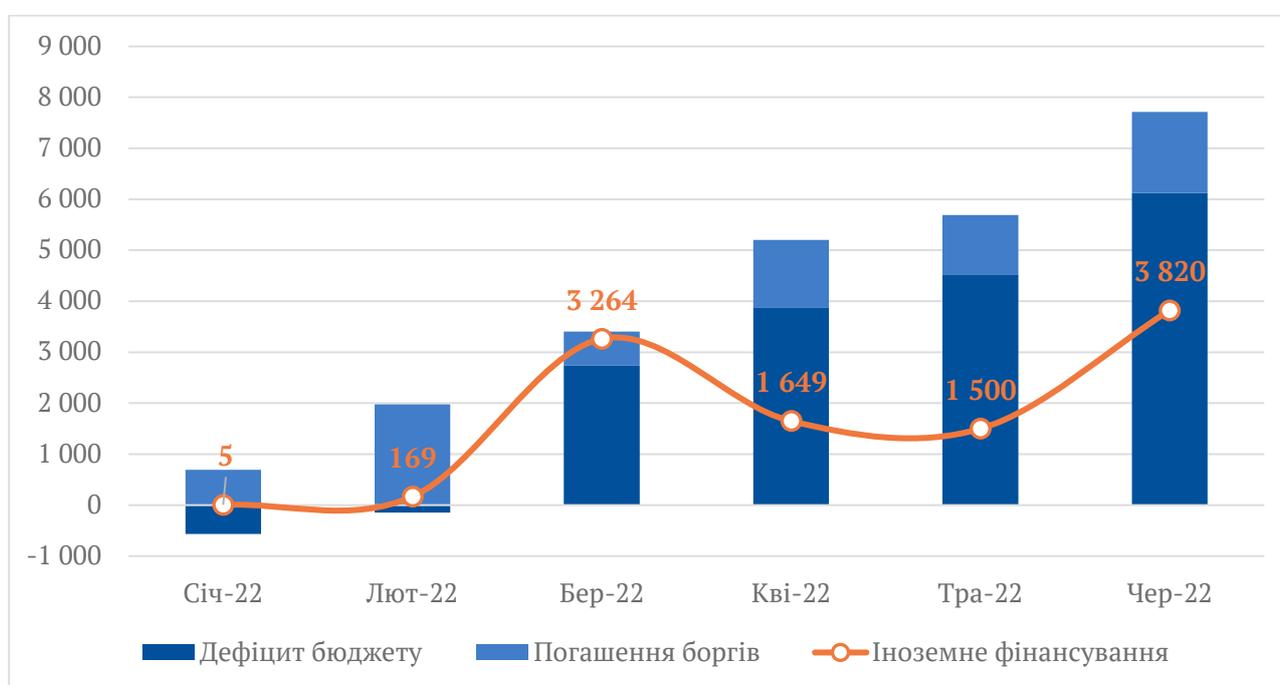
⁹ Статистика зовнішнього сектору України, НБУ. <https://bank.gov.ua/ua/statistic/sector-external>

11% річних. Попит на такі облігації був очікувано низьким, і під час аукціону 12 липня Мінфін зміг залучити до державного бюджету лише 144 млн гривень. Тільки на останньому аукціоні 19 липня Міністерство підняло середньозважену ставку дохідності річних облігацій до 14%, що дозволило збільшити надходження від розміщення ОВДП до майже 2 млрд гривень.

Отже, внутрішні джерела фінансування величезного бюджету залишалися незначними. Україна продовжувала покладатися на емісію грошей та надходження іноземної допомоги. А її обсяги у червні були меншими від очікуваного – 3,8 млрд дол. отриманих коштів проти 4,8 млрд очікуваних. Та загалом динаміка надходжень є позитивною.

Обсяг коштів, що надійшли у червні, став найбільшим від початку війни, а за перші два тижні липня Україна отримала вже 2,7 млрд дол. У підсумку зовнішня допомога стала головним джерелом фінансування потреб бюджету від початку повномасштабної війни (52% від усього фінансування), обігнавши продаж державних облігацій Національному банку України (31%) та іншим покупцям (17%).

Рис. 7. Надходження іноземних коштів та потреби у фінансуванні, I півріччя 2022, млн дол.¹⁰

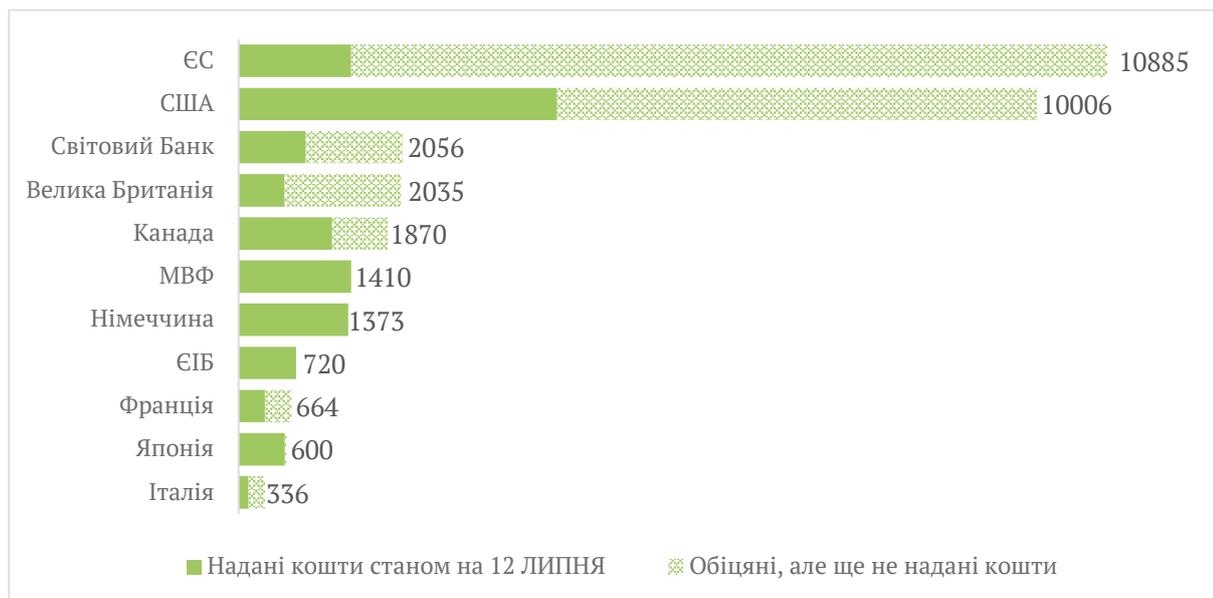

Джерело: Міністерство фінансів, НБУ, розрахунки ЦЕС

За останній місяць значно зросли обсяги обіцяної бюджетної допомоги, сягнувши 33 млрд дол. станом на 13 липня. Таке зростання відбулося передусім за рахунок зобов'язання Європейського Союзу виділити 9,5 млрд дол. кредитів та остаточного ухвалення та публікації деталей великого пакету допомоги США, що передбачає до 8 млрд дол. грантової підтримки для України. Грантова підтримка складає третину від усього обсягу обіцяної іноземної допомоги, кредити – 59%, кредитні гарантії – 8%.

¹⁰ З метою послідовності та узгодженості, іноземні гранти було додано до дефіциту бюджету

Рис. 8. Головні іноземні донори державного бюджету України, млн дол.

Джерело: Міністерство фінансів, Кільський інститут світової економіки, дослідження ЦЕС

Загалом за 4,5 місяці війни, з 24 лютого по 12 липня, Україна отримала 12,7 млрд дол. іноземних кредитів, кредитних гарантій та грантів. З одного боку, це надає Україні простір для маневру та можливість фінансувати свої видатки без додаткової емісії грошей. З іншого боку, залежність від Заходу — і воєнна, і фінансова — стрімко зростає, і її синхронізація з необхідними внутрішніми заходами, у тому числі воєнного характеру, ставатиме дедалі складнішою. Однак, у цьому випадку Україна не має хороших опцій, і ми потребуватимемо все більших обсягів фінансової допомоги у найближчому майбутньому.

Надто повільний притік фінансової допомоги на фоні величезного фіскального дефіциту змусив уряд після тривалого часу виплат за боргом навіть в умовах війни, попросити власників єврооблігацій про відстрочку на два роки по виплатах купонів та тіла облігацій – так званий «standstill». Днями те саме зробив Нафтогаз. Наразі невідомо, чи погодяться бондхолдери на таку відстрочку, але група офіційних кредиторів України – країн Великої сімки - вже оголосила про надання такої відстрочки до кінця 2023 року та звернулася¹¹ до власників цінних паперів проханням підтримати уряд та надати відстрочку по боргах. Великі інвесткомпанії BlackRock та Fidelity також підтримали це прохання¹².

На такий саме крок, вірогідно, підуть державні Укравтодор та Укренерго, що мають зовнішні борги під держгарантії. Найближчим часом має отримати відповідь від своїх кредиторів Нафтогаз – це стане своєрідним орієнтиром для ринкових очікувань.

Якщо на standstill, погодяться, то за 2022-2023 рік Україна зекономить близько 5 млрд дол¹³ у виплатах відсотків та тіла за боргом. Це означає, що весь цей час допомога донорів у вигляді грантів та пільгових

¹¹ https://home.treasury.gov/news/press-releases/jy0883?fbclid=IwAR21i_RfaS187_g8GxFSlhKxIZALuB00aOFGkU4ovQA23Rhxx4eEXbaKwWo#:~:text=We%2C%20the%20Group%20of%20creditors,and%20illegal%20war%20of%20aggression

¹² <https://www.bloomberg.com/news/articles/2022-07-20/blackrock-fidelity-paris-club-back-ukraine-s-debt-delay-plan>

¹³ Пізніше їх доведеться виплачувати на умовах реструктуризації, про які стане відомо лише із часом

кредитів буде спрямовуватися на захист країни та допомогу людям, замість виплат за зовнішніми боргами. Важливо, втім, щоб потік фінансування був стійким, оскільки фінансові потреби України значно більші за таку потенційну економію.

6. СПЕЦІАЛЬНА ТЕМА. КАНДИДАТСТВО В ЄС

За авторством доктора Андре Гертеля, співробітника відділу досліджень Східної Європи та Євразії Німецького інституту з міжнародних питань та безпеки (SWP)

24 червня Європейська Рада ухвалила рішення про надання Україні та Молдові статусу країн-кандидатів у члени ЄС. Для України, яка раніше була частиною Східного партнерства (з 2009 року) або Політики сусідства (ЄПС, з 2004 року), перехід від статусу частини зовнішньої політики Союзу до частини політики розширення є історичним політичним успіхом. Досить млявий до цього процес євроінтеграції отримав потужний поштовх, коли на тлі вторгнення Росії 24 лютого відкрилося унікальне моральне та геополітичне «вікно». Кілька місяців після подання заявки український уряд і громадянське суспільство використовували це вікно для професійної кампанії в Брюсселі та інших європейських столицях. Статус кандидата, однак, видається максимумом, якого Україна може досягти швидко. Для успішного започаткування переговорів про вступ до ЄС необхідний пакет прискорених реформ. Це великий виклик, враховуючи зосередженість країни на війні та повільний темп реформ під час президентства Зеленського.

Безпека та політика

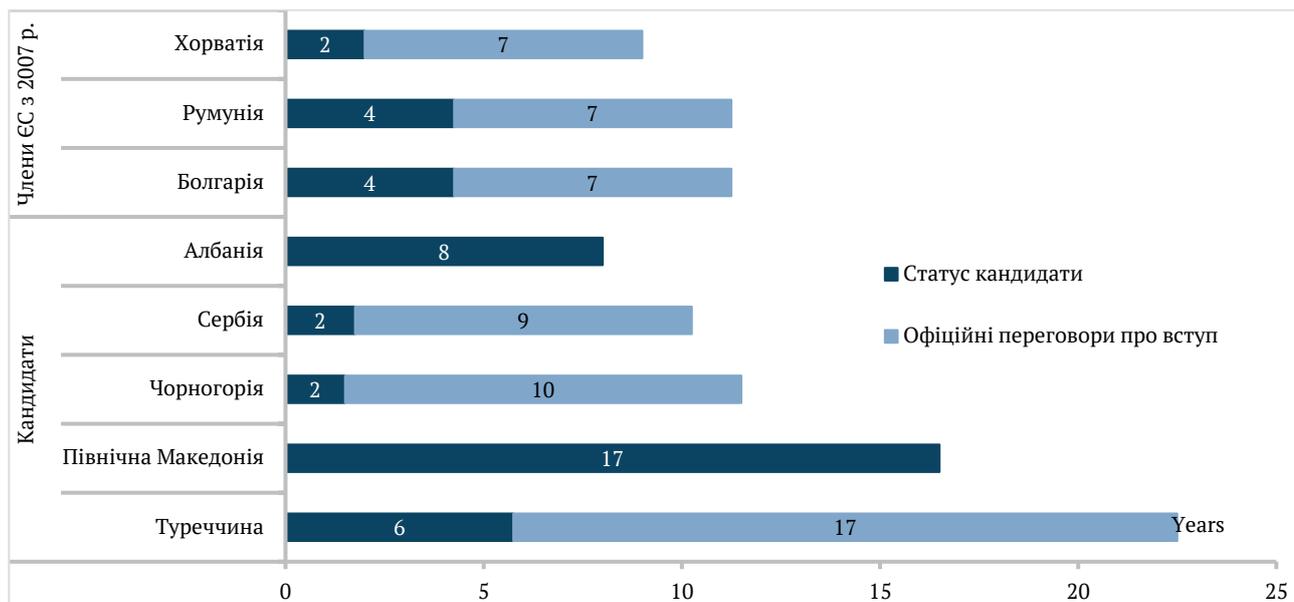
Рішення про надання статусу кандидата здивувало багатьох політичних спостерігачів у ЄС та Україні, адже інтрига зберігалася до останнього. В Україні триває «тотальна війна» (с) Зеленський, що робить безпеку країни головним предметом політики. Проте статус кандидата не є безпековим інструментом, який здатен змінити ситуацію, яким би символічно важливим він не був. ЄС не є гарантією безпеки для своїх нинішніх членів і є недостатньо розвиненим суб'єктом політики безпеки.

Слід також поставити запитання, чи можна очікувати, що на тлі війни Україна прискорить реформи та виконає вимоги щодо вступу до ЄС, або ж Україні та ЄС краще направити свої зусилля на дипломатію постачання зброї. Більше того, протягом останніх тижнів український уряд та Європейська комісія (ЄК) створили враження, що Україна є «авангардом», орієнтованим на реформи. Ця думка суперечить вибірковому та неквапливому підходу реформ кількох українських урядів приблизно з весни 2016 року. Таким чином, займатися одночасно реформами та воєнною дипломатією може бути дуже важко.

Політичні наслідки: покращення умов?

Україна не є типовим кандидатом на вступ до ЄС. За масштабами таке розширення було б порівнянним лише з «великим вибухом» 2004 року або з переговорами про вступ Туреччини до ЄС, які поки що призупинені. Інші країни-кандидати, як-от Албанія, вже багато років чекають на прогрес на етапах вступу. Ці аспекти значною мірою сприяли втомі від розширення, особливо у старих країнах-членах.

Рис. 9. Часова перспектива вступу до ЄС

Джерела: ЄК, Європейський парламент, за даними Moody's

Росія є явним противником включення України до західних проєктів регіональної інтеграції. Україна також є «вразливим» кандидатом, оскільки інфраструктурні збитки вже перевищують 100 млрд доларів США, і неможливо передбачити, як виглядатимуть територіальні та політичні умови після укладання мирної угоди, коли Україна почне переговори про вступ до ЄС. Зазвичай ключовим стимулом членства є посилення важелів впливу ЄС для підтримки прогресивних еліт та громадянського суспільства у роботі над реформами. В Україні, яка вже й так економічно дуже залежить від ЄС, це може спрацювати краще, ніж в інших країнах. З іншого боку, геополітичне підґрунтя рішення про статус, висока національна та міжнародна репутація президента Зеленського, а також війна та потреба у відновленні як державні пріоритети можуть суперечити цій логіці. Адже всі ці фактори президент і майбутні українські уряди можуть використовувати як зручні та легітимні виправдання зволікань із швидкими змінами.

Економічні наслідки: відбудова

Хоча багато компаній нещодавно відновили свою діяльність, економічне виробництво та податкові надходження сильно впали – в найближчому майбутньому Україні знадобляться мільярди щомісячної фіскальної підтримки. Як і в 2014/15 роках, економіка країни також зазнає тривалих змін у результаті війни. Навіть якщо території будуть відвоєвані, в Україні триватиме деіндустріалізація. Країна може втратити значну частину орних земель. Якщо війна триватиме і наступного року, багато висококваліфікованих фахівців не зможуть повернутися.

Процес вступу до ЄС не був розрахований на такі виклики. Кошти, що виділяються в рамках Інструменту ЄС з надання допомоги у підготовці до вступу (ІРА) (14,2 млрд євро на 2021–2027 роки для всіх кандидатів), надто малі для цього і призначені для інших цілей.

Та статус кандидата є важливішим з іншої точки зору: ЄС взяв на себе спільну відповідальність за виживання української економіки та за її довгострокове зближення та об'єднання з країнами ЄС. У зв'язку з цим Брюссель має відігравати ключову роль у бюджетній підтримці, у швидкому спрощенні

процедур (наприклад, митних), у креативних логістичних рішеннях (наприклад, експорт зерна), а також у розробці та реалізації реконструкції.

Пріоритети політики у короткостроковій та середньостроковій перспективі

Статус кандидата підняв країну на плато, з якого вона поки що навряд чи опуститься. Та український уряд і громадянське суспільство повинні зрозуміти, що вони досягли максимуму можливого щодо інтеграції в ЄС у короткостроковому періоді. Шлях попереду буде дуже складним, оскільки прискорена процедура вступу не передбачена договорами ЄС, а єдність 27 країн-членів щодо України, схоже, вичерпана на даний момент. Більше того, Україна має виграти війну – ціль, для досягнення якої статус кандидата мало чим допоможе.

Тому пріоритети короткострокової інтеграційної політики Києва мають бути такими:

- Український уряд має зробити все можливе, щоб захистити довгострокову програму реформ від наслідків війни та уникнути демократичного «відкату». Негативним прикладом є реформа політизованої, непрозорої та надто потужної служби внутрішньої розвідки – СБУ, яка була розпочата лише незадовго до вторгнення. За задумом деяких політиків, у тому числі із президентського табору, служба має бути ще більш посилена;
- Крім того, уряд має швидко виконати рекомендації ЄК щодо надання статусу кандидата, хоча терміни, зазначені для цього, ймовірно, надто амбітні через війну. Рекомендується зосередитися на рішучому зміцненні незалежності новостворених після 2014 року органів та установ у судовій системі, особливо у секторі боротьби з корупцією;
- Хоча їх використання було цілком зрозумілим перед лицем навали, геополітичні аргументи вичерпали себе із наданням Україні статусу кандидата. Процес же вступу - це насамперед техніко-юридичний процес, який потребує як політичної волі, так і високопрофесійного бюрократичного управління та довгострокового планування. Тепер українські зацікавлені сторони, залучені до процесу інтеграції до ЄС, мають повернутися до прагматичної та галузевої співпраці з ЄС, яка характеризувала відносини з моменту укладення Угоди про асоціацію у 2014 році.

Висновок та перспективи

Надання Україні статусу кандидата є проривом для амбітної зовнішньої політики післяреволюційної України, яка піднесла майбутнє членство в ЄС та НАТО до конституційного рангу у 2019 році. Однак, як показує досвід країн Західних Балкан та Туреччини, статус кандидата не є синонімом гарантованого початку переговорів щодо вступу чи майбутнього членства. Це очевидно у випадку з Україною. Контекст війни та екзистенційна боротьба українців за державний суверенітет можуть, у гіршому випадку, перетворити статус кандидата на піррову перемогу. Крім того, проукраїнська позиція громадськості ЄС у зв'язку з неспровокованою агресією Росії та позиція ЄК, спрямована на розширення, затьмарили важливі факти. По-перше, процес реформ в Україні, який має вирішальне значення для майбутнього членства, сповільнився ще до вторгнення. По-друге, процес вступу до ЄС – це насамперед свідомо довгостроковий техніко-юридичний процес, який замість нормативних та геополітичних питань має передусім підтримувати політичну та економічну єдність Союзу.

7. СПЕЦІАЛЬНА ТЕМА. ВЕЛИКА ВІДБУДОВА

Конференція в Лугано: Україна представила план відновлення, партнери пішли шукати гроші

4–5 липня в Лугано відбулася Ukraine Recovery Conference. Українська влада презентувала там [План відновлення України](#). В плані закладено 15 національних програм, які потребують загального фінансування на 750 млрд дол – з них 60–65 млрд дол цього року, приблизно 300 млрд дол в 2023–25 рр. та 400 млрд дол в 2026–32 рр.

Влада очікує, що із загальної суми, розрахованої на 10 років, близько 250–300 млрд дол буде надано партнерами як гранти. Зокрема, це критичне фінансування під час війни, відновлення зруйнованого житла та інфраструктури, а також захист приватних інвестицій через субсидування страховок від воєнних ризиків.

Ще 200–300 млрд дол влада сподівається залучити як позики та входження держав-партнерів в акціонерний капітал, зокрема, через міжнародні фінансові організації. Тут йдеться, насамперед, про модернізацію інфраструктури та житла, проекти в енергетиці та співфінансування приватних інвестицій.

Решта близько 250 млрд дол – це приватні інвестиції, на які уряд розраховує, насамперед, в 2026–32 роках.

Але з боку партнерів навіть обіцянок фінансування відповідного розміру поки що немає. Хоча на 2022 рік закладено лише малу частку загального фінансування, і частину його вже надано або обіцяно, конференція розчарувала відсутністю нових зобов'язань партнерів, співставних за сумами з потребами навіть на цей рік. Лише після закінчення формальної частини конференції було проведено закритий круглий стіл партнерів з українським урядом щодо координації фінансової допомоги Україні. Передбачається, що на початку осені відбудеться спеціальна донорська конференція, де зобов'язання партнерів набудуть чітких рис.

Ключовим словом, що звучало на конференції, було «координація допомоги». Це може справити хибне враження, ніби гроші для України є, і треба лише скоординувати їх виділення. Наприклад, запобігти фінансуванню того самого проекту двома донорами одночасно. Насправді ж є реальна проблема щодо джерел реальних грошей для України на десятки мільярдів, а не на мільярди доларів та євро, які надавалися останніми місяцями.

Європейський Союз, який готовий взяти на себе ключову роль, зважаючи на статус України як кандидата в члени ЄС, не має своїх достатніх коштів. Семирічний бюджет Євросоюзу на 2021–27 рік давно прийнятий, а залучення спільних зовнішніх запозичень не підтримують багато хто із членів Союзу, включно з Німеччиною.

Використання для фінансування відбудови України спеціальних прав запозичень Міжнародного валютного фонду, які отримали 2021 року члени МВФ, стикнулося із законодавчою заборонаю в багатьох країнах передавати активи центробанків урядам.

Конфіскація заморожених російських активів вимагає законодавчих змін у кожній країні, де вони розташовані. Канада першою вже прийняла такий закон, а Європейська Комісія працює над відповідною директивою для ЄС. Але на швидке надходження коштів тут важко розраховувати.

Найпростішою можливістю покрити щонайменше бюджетні потреби України, які включатимуть і відбудову критичних об'єктів, є нова програма МВФ для України. Теоретично вона могла б сягнути десятків мільярдів доларів. Водночас це буде кредитом, який збільшить борговий тягар України. З іншого боку, зазначені у програмі умови, зокрема щодо відповідальної бюджетної та грошової політики, правовладдя та боротьби з корупцією, стали би, поряд із кандидатством в ЄС, додатковим якорем для державної політики України.

Вочевидь ані навіть нова програма МВФ, ані двосторонні зобов'язання партнерів, вишукані у національних бюджетах, не зможуть покрити потреби України у відбудові під час та після війни. Потрібен більший за масштабом механізм, який вимагатиме суттєвих зусиль від партнерів. У Луганно вони взяли час на літні канікули, щоб погодити механізми координації та, зокрема, роль Євросоюзу та його партнерів у G7. Вже восени Україна очікуватиме від міжнародних партнерів відповіді – як фінансуватимуться потреби країни під час війни і після її закінчення.

Відновлення зруйнованих активів

Деякі потреби у відновленні необхідно фінансувати вже зараз. Із загальної суми потреб на відновлення, вказаної у розділі «Економічний розвиток», 32,4 млрд дол припадає на 16 областей, в яких безпосередньо або поблизу не ведуться бойові дії.

Навіть якщо не враховувати активи, які було зруйновано навмисно та може бути зруйновано знову, на кшталт підприємств військово-промислового комплексу, виробництва товарів подвійного призначення та об'єктів паливного сектору, залишається близько 30 млрд дол. Сума може бути ще зменшена з огляду на те, що окремі активи одразу відновлювати не обов'язково, оскільки з різних причин на їх товари/послуги не буде достатнього попиту.

Відновлювати вже зараз потрібно одразу з двох причин. По-перше, щоб якомога швидше відновити умови для життя громадян (і тим самим у т.ч. сприяти їх поверненню з-за кордону) та економіку регіонів. По-друге, щоб розподілити в часі відновлення і тим самим дещо знизити ціновий тиск, пов'язаний з підвищеним попитом на будівельні матеріали, техніку, будівельних спеціалістів тощо.

Людський капітал для відбудови України

Одним із головних викликів для повоєнної української економіки стане забезпечення відбудови робочою силою. Абсолютна більшість будівельних робіт виконується чоловіками, значна частина з яких зараз є мобілізованими. Крім того, через високий рівень інвалідизації та травматизму під час бойових дій, одразу після завершення війни значна частина чоловіків не зможе взяти участь у відбудові.

Тим часом кількість працівників, яких потребуватиме будівельна галузь, зростатиме з кожним наступним етапом відбудови, найважливішими з яких будуть:

1. Відновлення соціальної інфраструктури в регіонах, де зараз не ведуться активні бойові дії і куди активно повертаються внутрішні мігранти і біженці з-за кордону.
2. Відновлення приватного житла у регіонах, де зараз не ведуться активні бойові.
3. Побудова тимчасового, а потім і постійного житла для ВПО.
4. Післявоєнна масова відбудова населених пунктів, що найбільше постраждали в результаті активних бойових дій.

Останній етап потребує найбільшої ресурсної підготовки, адже за умови достатньої забезпеченості будівельної галузі робочою силою вона може стати рушієм економічного відновлення. Зважаючи на

масштабні майбутні потреби у будівельних матеріалах, будівельному транспорті та машинах, оздоблювальних матеріалах тощо, вже зараз потрібно подбати про розміщення відповідних виробництв на території України та забезпечення їх робочою силою. На сьогодні висока частка імпортованих матеріалів, що використовуються вітчизняній будівельній галузі, є головним фактором зниження її мультиплікативного впливу на розвиток економіки¹⁴.

Джерелами для забезпечення відбудови робочою силою можуть бути:

- використання праці військовополонених, з повним дотриманням їхніх прав¹⁵;
- залучення до розбудови некваліфікованих та низькокваліфікованих робітників з інших галузей зайнятості;
- українські будівельники, які вдаються до трудової міграції за кордон і працюють там за цією спеціальністю;
- створення спеціальної програми фінансування громад, інфраструктура яких постраждала від руйнувань, для самостійної організації ними процесів відбудови за кошти державного фінансування;
- залучення іноземних будівельних компаній, які готові принаймні частково використовувати працю власних будівельників (цю частку можна встановлювати державним регулюванням залежно від реальної необхідності у робочій силі).

Стимулами для залучення працівників до зайнятості у будівництві мають бути:

- конкурентний рівень заробітної плати, який відповідає середньому у країнах, де працюють у будівництві українські трудові мігранти;
- безкоштовне та якісне професійне навчання та перекваліфікація;
- встановлення прозорих, вільних від корупції правил роботи для будівельної галузі, які дозволять працівникам з інших галузей бути впевненими у тому, що зміна кваліфікації надасть їм можливість працювати у сфері зайнятості із хорошими перспективами розвитку.

Успішність залучення працівників на роботи у будівництві буде мати вирішальне значення як для швидкості відновлення інфраструктури, так і для прискорення загального економічного відновлення, оскільки галузь будівництва має значний потенціал для створення мультиплікативного ефекту.

¹⁴ Будівництво житла під час війни: ліки чи отрута для економіки? Дзеркало тижня. URL: <https://zn.ua/ukr/macrolevel/budivnitstvo-zhitla-pid-chas-vijni-likhi-chi-otruta-dlja-ekonomiki.html>

¹⁵ Інформація про їхню точну кількість не є публічною, про те йдеться про сотні осіб. Щонайменше перший табір, відкритий для утримання військовополонених в Україні, розрахований на 500 осіб. Deutsche Welle. URL: <https://www.dw.com/uk/viiskovopoloneni-v-ukraini-i-rosii-u-chomu-riznytsia/av-61932735>

8. СПЕЦІАЛЬНА ТЕМА. ГОЛОД У СВІТІ

За авторством доктора Стефана фон Крамон-Таубаделя, професора кафедри економіки сільського господарства та сільського розвитку Геттінгенського університету.

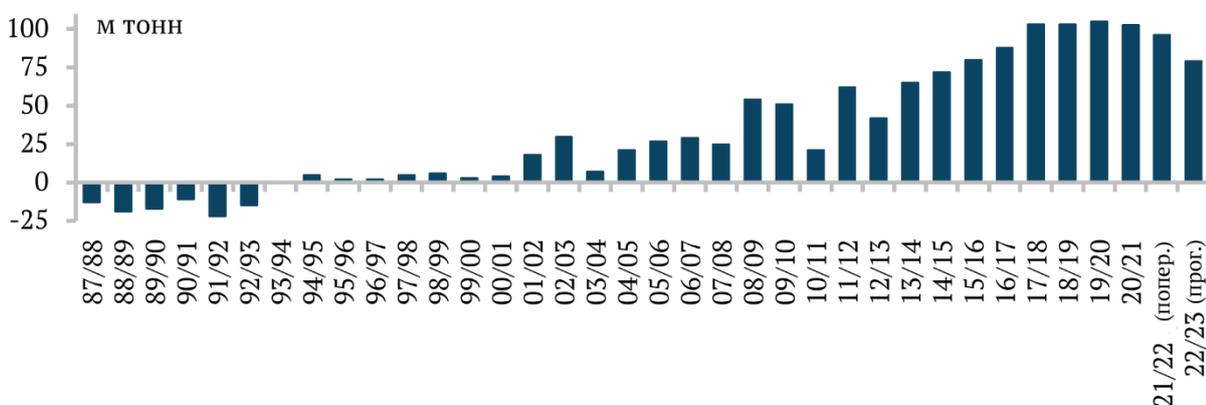
Повномасштабне вторгнення Росії в Україну 24 лютого 2022 знаменує початок нового етапу в історії. Воєнні результати вторгнення неясні, але ясно, що воно матиме величезні та довгострокові наслідки для політики, економіки та бізнесу.

Громадський дискурс у Німеччині зосередився на військових питаннях, як-от постачання зброї, на санкціях, на енергетичних ринках та наданні гуманітарної допомоги. Хоча всі ці взаємопов'язані питання, безперечно, мають вирішальне значення, вторгнення Росії також має далекосяжні та вкрай загрозливі наслідки для сільськогосподарських ринків та продовольчої безпеки.

Передумова

Між 1992 і 2002 роками Україна, Казахстан і Росія спільно експортували в середньому 3 мільйони тонн зерна на рік, що складало несуттєву частку у світовому ринку. Проте вже між 2017 і 2021 роками їхній чистий експорт перевищував 100 млн т щороку. З 2015 року на ці три країни припадає приблизно 25% світового експорту зерна.

Рис. 10. Експорт зерна Україною, Казахстаном, Росією

Джерела: звіти USDA WASDE, *2021/22 і 2022/23 прогноуються станом на 9 липня 2022 року.

Такі вражаючі показники експорту є результатом значної зміни ситуації у сільському господарстві цих країн. У перехідного періоді на початку 1990-х років виробництво зерна почало відновлюватися, спочатку повільно, а останніми роками дедалі швидше.

Зростання врожайності значною мірою було зумовлене імпортом технологій у вигляді сільськогосподарської техніки, сортів культур, агрономічних ноу-хау та транспортної інфраструктури. Такий поворот дозволив регіону генерувати значний і зростаючий профіцит експорту протягом останнього десятиліття.

Озираючись назад, можна сказати, що сільськогосподарський потенціал одного з найродючіших регіонів світу, після десятиліть радянської безгосподарності, нарешті використовується. Проте вторгнення Росії в Україну ставить під загрозу цей прогрес.

Вплив вторгнення на виробництво та експорт

У чорноземних регіонах України та Росії озима пшениця була посіяна минулої осені. Загалом посіви вийшли із зимових місяців у хорошому стані. Проте вторгнення серйозно вплинуло на здатність фермерів удобрювати й іншим чином обробляти ці культури. Отже, зниження врожайності неминуче. Ситуація з яровими культурами ще гірша. Підготовка ґрунту та посів ярого ячменю зазвичай починається на початку березня на півдні України та просувається на північ.

Найважливішою яровою культурою в Україні є кукурудза, яку сіють від початку квітня до середини травня. Цього року через вторгнення Росії насіння, паливо, робоча сила та інші необхідні засоби виробництва або були відсутні, або були у дефіциті.

Оскільки збір врожаю розпочнеться на початку липня 2022 року, передбачається, що Україна виробить на 33 млн т зерна менше, ніж у 2021 році, і на 27 млн т менше, ніж мало би бути відповідно до довгострокової тенденції. Експорт впаде ще більше.

Усі портові міста України розташовані вздовж Азовського та Чорноморського узбережжя. Зернові термінали, портові споруди та транспортне залізничне сполучення пошкоджені, зокрема у Маріуполі та Херсоні, а в Одесі заблоковані.

У результаті зерно, що залишилося від урожаю 2021 року, експортується з України не так швидко, як слід було б, і експорт зерна врожаю 2021 року буде на 16 млн т меншим, ніж спочатку прогнозувалося. Крім того, згідно з останніми прогнозами, експорт українського зерна врожаю 2022 року буде на понад 40 млн т нижчим за довгострокову тенденцію.

Російське виробництво зерна, вірогідно, не постраждає, але здатність Росії експортувати буде знижена через логістичні обмеження та фінансові санкції. В результаті, ймовірно, це вплине на обсяг і терміни експорту російського зерна.

Рис. 11. Минулий і прогнозований експорт українського зерна

Джерела: звіти USDA WASDE, *2021/22 і 2022/23 прогноуються станом на 9 липня 2022 р. Скорочення на 2021/22 р. порівнюються з прогнозами лютого 2022 р. до вторгнення.

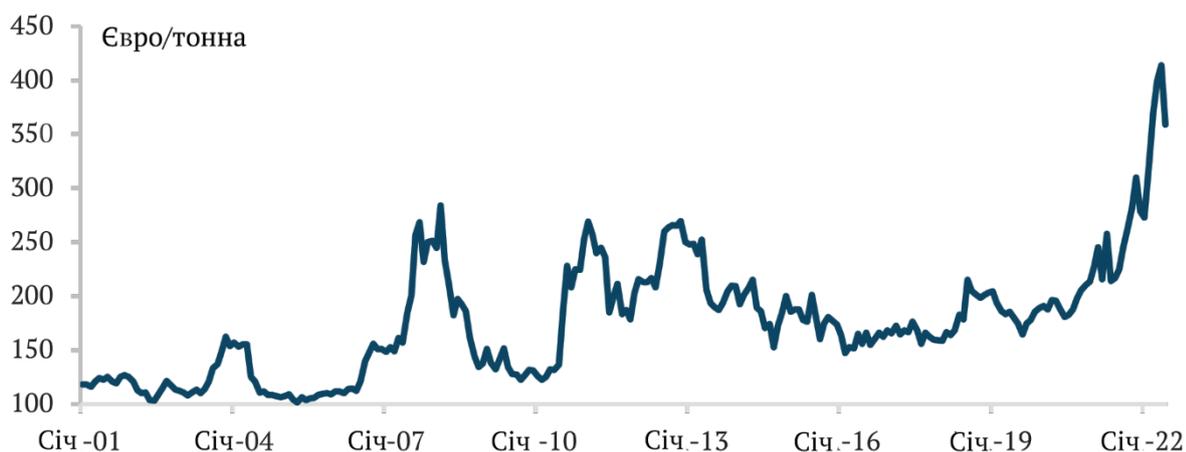
Вплив на світові зернові ринки та голод

Порівняно зі світовими обсягами виробництва та експорту зерна (приблизно 2295 та 445 млн т відповідно у 2021/22 році), скорочення українського виробництва та експорту, описане вище, видається незначним. Однак світовий попит на зерно, як і на їжу для людей та корм для тварин, нееластичний, а це означає, що невеликі зміни у їх наявності викликають значні коливання цін. З моменту вторгнення світові ціни на зерно злетіли до таких рівнів, які навіть перевищують ті, що спостерігалися під час так званої «кризи цін на продовольство» 2007/08 років.

У країнах із високим рівнем доходу, як-от Німеччина, зростання цін на зерно сприятиме інфляції цін на продовольство.

Однак вторгнення Росії в Україну не є фундаментальною загрозою для продовольчої безпеки цієї країни. Уряди багатьох країн з високим рівнем доходу відреагували на це запровадженням заходів соціальної політики, як-от збільшення соціальних виплат та допомоги в межах прожиткового мінімуму.

Рис. 12. Щомісячні ціни на пшеницю на ф'ючерсній біржі MATIF

Джерела: Reuters, EURONEXT, кінець місяця.

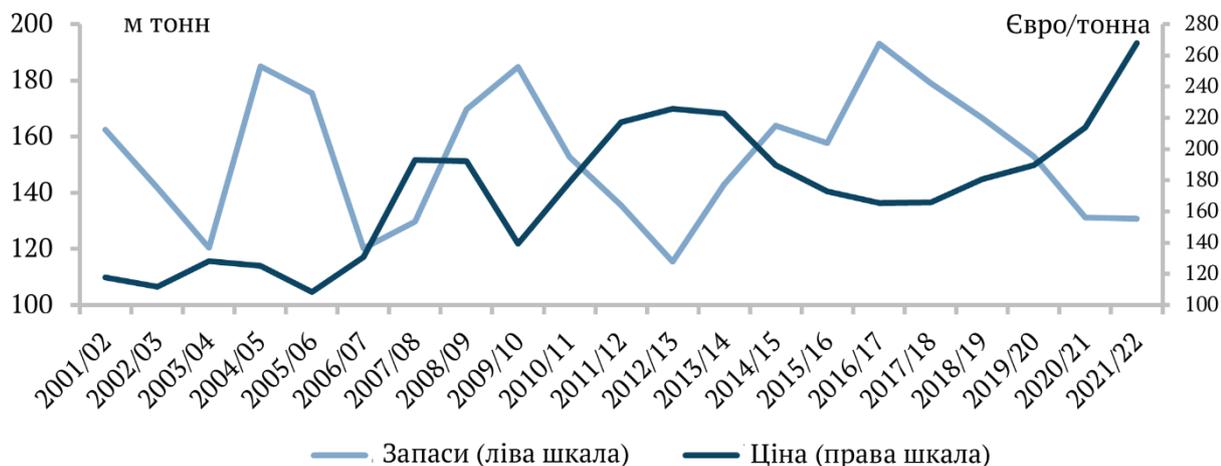
Ситуація в країнах з низьким рівнем доходу набагато гірша. Інфляція цін на продовольство є екзистенційною загрозою для здоров'я та виживання сотень мільйонів людей у цих країнах. Сім'ї, які вже витрачають 50% і більше свого доходу на продукти харчування, мають мало можливостей для скорочення інших видів витрат при зростанні цін на продовольство, а ці інші витрати, як правило, спрямовані на інші речі першої необхідності, як-от житло, охорона здоров'я та освіта.

Ситуація із продовольчою безпекою у світі була важкою ще до вторгнення Росії в Україну. Світові ціни на зерно зростали, наприклад тому, що Канада, важливий експортер зерна, 2021 року отримала дуже низький урожай через посуху. В результаті цього, а також через COVID-19, голод у світі зростав.

Після багатьох років бентежно повільного, проте стійкого скорочення як числа, так і частки людей, що страждають від голоду, у середині 2010-х років прогрес сповільнився, а в 2020 і 2021 роках покотився назад. У період з 2017 по 2021 рік кількість людей, що страждають від голоду, у всьому світі збільшиться на 200 млн.

Незважаючи на те, що останніми роками голод і відсутність продовольчої безпеки знову посилюються, світові запаси зерна нині перебувають на майже історично низькому рівні. Запаси відіграють значну роль на товарних ринках. Коли запаси зерна низькі, ринок реагує «нервово», і ціни зростають.

Рис. 13. Світові запаси пшениці та ціни в основних країнах-експортерах

Джерела: USDA, WASDE Reports і Reuters EURONEXT, * Основними експортерами є: Аргентина, Австралія, Канада, ЄС, Україна, Росія та США, на кінець року.

Таким чином, вторгнення Росії в Україну підливає масла у вогонь і загрожує значним зростанням голоду та недоїдання у всьому світі. Наслідки зростання цін, викликаного вторгненням Росії, відчуваються у країнах Близького Сходу, Північної Африки, Африки на південь від Сахари та Південно-Східної Азії з низьким рівнем доходів, що залежать від імпорту. 17% населення світу, яке відчуває брак продовольства, проживає у країнах, де основним продовольчим зерном є пшениця; ще 27% – у країнах, де основним продовольчим зерном є кукурудза. Останніми місяцями вартість імпорту пшениці, кукурудзи та інших зернових зросла на 50% і більше порівняно з тим, що було рік тому. За оцінками Продовольчої та сільськогосподарської організації ООН (FAO), для компенсації найбільш вразливим країнам світу витрат на імпорт, які різко зросли, потрібно близько 25 млрд доларів США.

Висновок і перспектива

Навіть якби воєнні дії закінчилися завтра, збитки, завдані виробництву та експорту зерна в Україні, є величезними, і на його відновлення знадобляться роки. Скорочення продажу та експорту цього року обмежить можливості українських фермерів щодо вирощування та обробки посівів 2023 року. Тому світові ціни на зерно є високими і, ймовірно, залишаться такими в найближчому майбутньому, оскільки ринки пристосовуються до того факту, що буде доступно значно менше зерна, ніж очікувалося.

В останні дні Туреччина та Організація Об'єднаних Націй скликали переговори між Україною та Росією щодо дозволу для України експортувати зерно з Одеси. Було досягнуто початкової принципової угоди, що обнадіює. Однак ще доведеться вирішити безліч технічних деталей, перш ніж зерно почне надходити до країн, які його потребують. Крім того, російські ЗМІ продовжують пропагувати відновлення так званої «Новоросії», що передбачає захоплення Одеси та повне відрізання України від Чорного моря. Таким чином, ситуація залишається вкрай невизначеною.

Міжнародній спільноті, і зокрема політикам у ЄС, необхідно збільшити світове виробництво зерна, надати фінансову допомогу країнам з низьким рівнем доходу, уникнути заборон на експорт та вирішити складні дилеми «продовольства проти палива» та «продовольства проти кормів». У короткостроковій перспективі необхідне скоординоване гуманітарне реагування, щоб обмежити загрозу продовольчій безпеці в Африці та на Близькому Сході, посилену воєнним вторгненням Росії в Україну.